

Dyskusje wokół przejęcia dziedzictwa po śmierci cesarza Ferdynanda I w korespondencji jego synów z lat 1564–1567

Magdalena Stulgis

UNIwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-8601-3632

ABSTRACT

Discussions about the inheritance after the death of Emperor Ferdinand I in the correspondence of his sons from 1564–1567

The heritage left by Emperor Ferdinand I was discussed in numerous correspondences between his sons, especially Maximilian and Ferdinand. Maximilian II, as emperor, bore the greatest burden of taking over the inheritance of his late father. Together with the imperial crown, he took over many problems of both a political and financial nature. Fulfilling the last will of the late emperor was not an easy task, as the brothers disagreed on several issues. It was primarily about financial matters. The subject of quite a stormy discussion was primarily the division of income that the brothers were supposed to raise, and their contribution to paying off their father's debts, which the Habsburgs had to constantly struggle with. Solving this problem was not the easiest thing to do. This was achieved only two years after the death of his father during the convention in Linz, in 1566. In addition, issues related to the maintenance of the archduchess needed to be discussed. It was up to the brothers to take care of the sisters. From the correspondence it is clear that they cooperated with each other, but this cooperation was not the easiest.

KEY WORDS: heritage, Habsburg, Emperor Ferdinand I, Emperor Maximilian II, correspondence, division of inheritance, archduchess, finances, Ferdinand of Tyrol

SŁOWA KLUCZOWE: dziedzictwo, Habsburg, cesarz Ferdynand I, cesarz Maksymilian II, korespondencja, podział dziedzictwa, arcyksiężniczki, finanse, Ferdynand Tyrolski

Młodszy brat cesarza Karola V, syn Filipa I i Joanny, Ferdynand, na mocy traktatu w Wormacji z 1521 r. objął władanie w Austrii Górnej, Dolnej, Styrii, Karyntii i Krainie oraz Tyrolu, a po 1526 r. – także w Czechach i na Węgrzech¹. W 1531 r. został królem niemieckim. W myśl postanowień zjazdu w Wiedniu z 1515 r. Ferdynand miał się ożenić z Anną Jagiellonką, córką Władysława Jagiellończyka². Małżeństwo okazało się szczęśliwe dla trwałości domu Habsburgów. Anna zachodziła w ciążę aż 15 razy. Z liczego potomstwa przeżyło aż 13 dzieci: trzech synów³ i 10 córek⁴. W 1555 r. Karol V abdykował, a Ferdynand objął po nim tron cesarski. Od momentu koronacji, 12 września 1556 r., nastąpił wyraźny podział na linie hiszpańską i austriacką, a władza cesarska pozostała w rękach linii austriackiej aż do 1918 r.⁵

Główną bazą źródłową, którą wykorzystano w niniejszym artykule, jest korespondencja synów cesarza Ferdynanda: Maksymiliana⁶ i Ferdynanda zwanego Tyrolskim⁷. Listy znajdują się w obszernym zbiorze wydanym na początku XX w. (tom I – 1916 r., tom II – 1921 r.) przez Victora Bibla *Korrespondenzen österreichischer Herrscher. Korrespondenz Maximilians II. Familienkorrespondenz*. Zbiór obejmuje lata 1564–1567. Jak przedstawia poniższy wykres, cesarz najczęściej korespondował właśnie z arcyksięciem Ferdynandem. Wiele listów było adresowanych również do najmłodszego z braci, czyli arcyksięcia Karola⁸. Tytuł zbioru odnosi się do korespondencji

¹ I. Gonda, E. Niederhauser, *Die Habsburger. Ein Europäisches Phänomen*, Budapest 1978, s. 43.

² S. Grodziski, *Habsburgowie. Dzieje dynastii*, Wrocław 1998, s. 45.

³ *Ibidem*, s. 69.

⁴ Elżbieta (1526–1545), Anna (1528–1590), Maria (1531–1581), Magdalena (1532–1590), Katarzyna (1533–1572), Eleonora (1534–1594), Małgorzata (1536–1566), Barbara (1539–1572), Helena (1543–1574), Joanna (1547–1578). Zob. R. Reifendscheid, *Die Habsburger. Von Rudolf I. bis Karl I.*, Wien 1994, s. 132–133.

⁵ *Ibidem*, s. 125.

⁶ Maksymilian urodził się w 1527 r. jako najstarszy syn Ferdynanda I i Anny Jagiellonki. Zob. *ibidem*, s. 129.

⁷ Ferdynand urodził się w 1529 r. jako drugi syn Ferdynanda I i Anny Jagiellonki. Zob. V. Sandbichler, *Festkultur am Hof Erzherzog Ferdinands II* [w:] *Der Innsbrucker Hof. Residenz und höfische Gesellschaft in Tirol vom 15 bis 19 Jahrhundert*, H. Noflatscher, J.P. Niederkorn (Hrsg.), Wien 2005, s. 161.

⁸ Karol urodził się w 1540 r. jako najmłodszy z trzech synów Ferdynanda I i Anny Jagiellonki. Zob. B. Sutter, *Karl II* [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 11, Berlin 1977, s. 240.

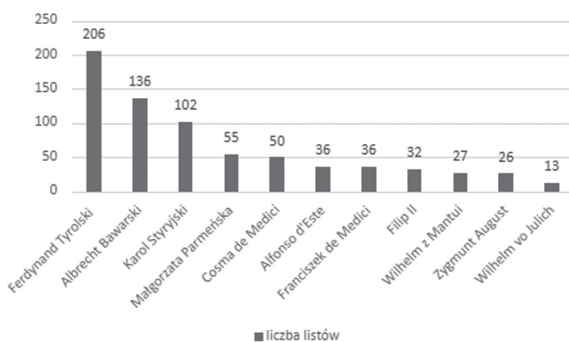
9 Cesarz korespondował ze swoimi szwagrami: Albrechtem Bawarskim, mężem arcyksiężniczki Anny; Wilhelmem, mężem arcyksiężniczki Marii; Wilhelmem z Mantui, mężem arcyksiężniczki Eleonory. W zbiorze ujęci też zostali książęta włoscy: Cosma I Franciszek de Medici oraz Alfonso d'Este, jak również polski król Zygmunt August.

10 Małgorzata była nieślubnym dzieckiem cesarza Karola V i flamandzkiej służącej. Pod koniec lat 50. została namiestniczką Niderlandów. Zob. M. Bogucka, *Gorsza płeć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa 2005, s. 190.

11 Na wykresie zostały przedstawione osoby, z którymi wymiana korespondencji była najintensywniejsza.

rodzinnej, adresatami są zatem członkowie dynastii, ale także osoby z nią spowinowacone⁹. Niewiele jest w nim listów kierowanych do arcyksiężniczek. Trzy z nich to korespondencja z Katarzyną, polską królową, natomiast jeden jest skierowany do Eleonory, księżnej Mantui. Spora część listów adresowana była do Małgorzaty Parmeńskiej, która była stryjeczną siostrą cesarza Maksymiliana II¹⁰.

Wykres 1. Adresaci korespondencji Maksymiliana II¹¹

Źródło: *Korrespondenzen österreichischer Herrscher. Korrespondenz Maximilians II*, Bd. 1: *Familienkorrespondenz 1564 Juli 26 bis 1566 August 11*, Bd. 2: *Familienkorrespondenz 1566 August 9 bis 1567 Dezember 27*, V. Bibl (Hrsg.), Wien–Holzhausen 1916–1921.

Tematy podejmowane w korespondencji były różne. Wśród dominujących problemów znajdowały się sprawy związane z wojną z Turcją. Omówienia wymagały także kwestie zaślubin arcyksiężniczek Barbary i Joanny z księżętami włoskimi oraz trudna sytuacja Katarzyny, żony polskiego króla Zygmunta Augusta. Jednym z ważniejszych wątków było także ustalenie dochodów z poszczególnych krajów i wkład braci w spłatę długów zmarłego cesarza. Temat ten, jak się później okazało, był przedmiotem licznych dyskusji między braćmi, szczególnie w korespondencji z Ferdynandem.

Podział dziedzictwa miał doniosłe znaczenie w historii monarchii habsburskiej. Jeszcze przed wyborem na

tron cesarski w 1554 r. Ferdynand jako król Czech i Węgier dokonał podziału austriackich ziem między trzech swoich synów. Maksymilian jako najstarszy otrzymał Austrię Dolną i Górną, a także wszystkie kopalnie soli. Prócz tego jeszcze za życia ojca został koronowany na króla Czech i Węgier, a w 1562 r. przeprowadzono jego wybór na króla rzymskiego. Po śmierci ojca przejął po nim koronę cesarską. Drugi z synów, arcyksiążę Ferdynand, objął w posiadanie Tyrol i Przedgórze¹². Najmłodszy zaś z braci, arcyksiążę Karol, otrzymał kraje wewnętrzne Styrię, Karyntię i Krainę, a także austriackie obszary nad Adriatykiem, czyli Gorycję, Triest i Istrię¹³.

Kwestia ostatniej woli cesarza Ferdynanda nie była w latach 50. XVI w. czymś nowym. Już w 1532 r. sporządził on swój pierwszy testament, czyli jeszcze na długo przed narodzeniem najmłodszego syna, arcyksięcia Karola. W 1543 r. powstał kolejny akt prawny ze względu na powiększającą się do tego czasu rodzinę. W 1547 r. dołączono do testamentu uzupełnienia w związku ze śmiercią arcyksiężniczki Anny. Sprawy dotyczące tego, które ziemie mieli dziedziczyć poszczególni synowie, były podnoszone już od 1541 r. Początkowo dla Maksymiliana była przewidziana korona czeska i tron cesarski, natomiast arcyksiążę Ferdynand miał przejąć Mediolan lub Flandrię. Najmłodszemu Karolowi miały przypaść Węgry. Parę lat później doszło do zmian, w myśl których przeznaczano arcyksięciu Ferdynandowi Austrię. Nie minęło dużo czasu, gdy zaczęto mówić o tym, iż miała mu przypaść Austria wewnętrzna, a Karolowi – Tyrol oraz Przedgórze¹⁴.

Testament cesarza Ferdynanda I dotyczył nie tylko kwestii związanych z podziałem ziem należących do dynastii habsburskiej. Poruszał on również sprawy współpracy między jego synami, a także problemy natury finansowej. Ogólnie rzecz ujmując, ostatnia wola ojca zakładała wspólne działanie braci i jedność wszystkich ziem znajdujących się pod berłem Habsburgów austriackich. Maksymilian, Ferdynand i Karol nie mogli samodzielnie prowadzić wojen czy też zawierać sojuszy. W sytuacji,

¹² E. Zöllner, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien 1979, s. 196.

¹³ V. Bibl, *Maksymilian II: zagadkowy cesarz*, Oświęcim 2017, s. 94.

¹⁴ J. Hirn, *Ferdinand von Tirol. Geschichte seiner Regierung und seiner Ländern*, Innsbruck 1885, s. 41–42.

¹⁵ *Ibidem*, s. 43.

¹⁶ *Ibidem*, s. 44–45.

¹⁷ *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 5. Jänner 1565* [w:] *Korrespondenzen österreichischer Herrscher. Korrespondenz Maximilians*, Bd. 1: *Familienkorrespondenz 1564 Juli 26 bis 1566 August 11*, V. Bibl (Hrsg.), Wien–Holzhausen 1916, s. 76.

w której pojawiłyby się spory między nimi, rozstrzygać je mieli albo przedstawiciele krajów rządzonych przez nich, albo specjalnie wyznaczone do tego osoby. W zapisie wymienione były konkretne postaci, a mianowicie: cesarz Karol V, a w wypadku jego śmierci – jego syn Filip II, a także księżę Albrecht Bawarski i księżę Wilhelm von Jülich¹⁵.

Jeśli chodziło o kwestie finansowe, jeden z punktów testamentu dotyczył tego, by po śmierci Ferdynanda I zostało przeprowadzone dokładne oszacowanie dochodów z krajów dziedzicznych, z wyłączeniem Czech i Węgier. Takie zarządzenie miało m.in. pozwolić określić, ile z tych pieniędzy musiałoby zostać przeznaczonych na pokrycie długów i pożyczek zaciągniętych przez cesarza Ferdynanda I. W myśl postanowień ostatniej woli ojca Maksymilian miał spłacić połowę długów, zaś Ferdynand i Karol – pozostałą część. Prócz długów synowie Ferdynanda I mieli odziedziczyć dochody pochodzące z Neapolu, które wynosiły 60 000 dukatów. Pieniądze te miały być podzielone równo między nich. Ponadto Maksymilian miał płacić swoim braciom po 10 000 guldenów rocznie z tytułu tego, że był królem Czech i Węgier. W testamencie poruszone były także kwestie dotyczące siostr. W przypadku ślubu którejś z nich Maksymilian, jako najstarszy brat, miał zapłacić połowę posagu, zaś drugą część mieli sfinansować Ferdynand i Karol. Podział zarządzony w testamencie dotyczył też dóbr ruchomych, takich jak ubrania, klejnoty, a także broń i amunicja oraz gotówka. Wydane były również dyspozycje co do dokumentów i listów, które odnosiły się do spraw związanych z Domem Austriackim. Te pisma i akta miały być zabezpieczone i przechowywane przez Maksymiliana, lecz kopie ich miały zostać przekazane jego młodszemu braciom¹⁶. Uporządkowanie tych akt Maksymilian, już jako cesarz, zarządził w wiedeńskim skarbcu, o czym donosił arcyksięciu Ferdynandowi w liście z 5 stycznia 1565 r. W myśl zalecenia testamentowego kopie tych dokumentów zostały mu wysłane. Jednocześnie cesarz zalecał, by takie porządki przeprowadzono także w Innsbrucku¹⁷.

Podczas gdy kwestie podziału dóbr nieruchomości i ruchomych rozwiązywane zostały w miarę sprawnie, inaczej było w przypadku ustalenia dochodów poszczególnych krajów i tego, jakie koszty musiał ponieść każdy z braci na poczet ojcowskich długów. Tak naprawdę ten temat zajmował najwięcej miejsca w korespondencji z Ferdynandem. Inaczej było w przypadku wymiany listów z arcyksięciem Karolem. Kontakty dotyczyły różnorodnych spraw, jednak z korespondencji nie wynika, żeby kwestie finansowe były powodem nieporozumień. W zaistniałej sytuacji postanowiono, że w październiku 1564 r. odbędzie się spotkanie w celu uregulowania tych kwestii. Aby obrady były ważne, testament cesarza Ferdynanda zakładał, że każdy z jego synów miał wydelegować na nie po trzech swoich przedstawicieli. Szybko zaczęły się pojawiać problemy związane z podziałem dochodów. Rozpoczęto więc pertraktacje. Nieścisłości wynikały z tego, że cesarski testament w niedostatecznie precyzyjny sposób regulował te sprawy¹⁸. Jeszcze pod koniec 1564 r. z korespondencji nie wynikało, by między braćmi miało dojść do jakichś niesnasek w tej kwestii. Z pisma arcyksięcia Ferdynanda datowanego na 3 grudnia 1564 r. dowiadujemy się, że oczekuje on na wyniki negocjacji posłów, które według otrzymanych przez niego informacji mają pojawić się w najbliższych dniach¹⁹. Rokowania się przeciągały i dopiero w marcu następnego roku pojawiły się jakieś konkretniejsze dane. 9 marca cesarz Maksymilian, pisząc do arcyksięcia Ferdynanda, proponował, by zmniejszyć liczbę doradców wydelegowanych do ustalenia dochodów z poszczególnych krajów²⁰. Prawdopodobnie cesarz nie chciał, by informacje o ich przychodach docierały do większej liczby osób. Przychody, jakie osiągnano w krajach dziedzicznych, ustalono po przeciągających się rozmowach, prawdopodobnie właśnie na początku marca.

18 J. Hirn, *op.cit.*, s. 47.

19 *Ferdinand an Maximilian aus Prag, 3. Dezember 1564*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 67.

20 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 9. März 1565*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 113–115. „Doch dieweil die handlung und wissenschaft aller der Nider- und Oberösterreichischen landen einkommen vil in grösserer gehaim als die verglęichung der gelassnen schulden zu tractieren und zu handeln, und nicht guet wäre, dieselben under die leut, das man, wie unserer gebrueder einkomen geschaffen, wissen solle, auszukommen“ (Tymczasem działanie i wiedza o wszystkich dochodach dolno- i górnoaustriackich krajów powinny być trzymane w dużej tajemnicy, jak również porównanie przekazanych długów i nie byłoby dobrze ujawniać wśród ludzi, jak nasze braterskie dochody są osiągnane – tłum. M.S.), *ibidem*, s. 114.

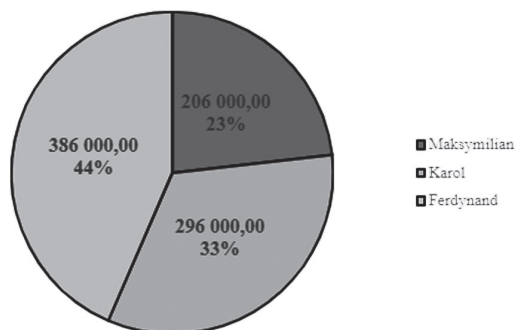
²¹ Dochody były wyliczane jedynie z krajów dziedzicznych. W przypadku Maksymiliana były to Austria Górna i Dolna. Z wyliczeń wyłączone były Czechy i Węgry, ponieważ władza w tych krajach była elekcyjna. Zob. R. Reifenscheid, *op.cit.*, s. 136.

²² J. Hirn, *op.cit.*, s. 49.

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

Wykres 2. Roczne zyski z krajów dziedzicznych

Źródło: J. Hirn, *Ferdinand von Tirol. Geschichte seiner Regierung und seiner Ländern*, Innsbruck 1885.

Po zebraniu wszystkich potrzebnych danych określono dochody z krajów w następujący sposób: roczne zyski z ziem Maksymiliana oszacowano na ok. 206 000 guldów²¹, Ferdynanda – na ok. 386 000, natomiast arcyksięcia Karola – na prawie 296 000. Po odliczeniu wszystkich wydatków ustalono, że ogółem bracia mają 259 511 000 guldów czystego dochodu ze swoich krajów²². Jak wynika z powyższego wykresu, prawie połowę wszystkich dochodów braci stanowiły dochody z ziem Ferdynanda. Ze względu na to, że zyski cesarza Maksymiliana okazały się najniższe, żądał on od swych braci rekompensaty pieniężnej. Między innymi na tym tle doszło między Ferdynandem a Maksymilianem do nieporozumień. Zresztą wyniki tego podziału kwestionowali nie tylko delegaci Ferdynanda wysłani na rokowania, lecz także kamera i rząd w Innsbrucku²³. W wyliczeniach przeprowadzonych przez Josepha Hirna w wiekowej już publikacji nie zostało podane, co składało się na wydatki. Po ich odjęciu to Maksymilian miał najniższe dochody, bo tylko 59 396 guldów. Ferdynandowi pozostawało 97 073, natomiast Karolowi – 103 042 guldony, zatem najwięcej²⁴. Mimo iż dochody Ferdynanda były najwyższe, to po odjęciu wydatków w ostatecznym rozrachunku to nie

jemu przypadał największy zysk, tylko arcyksięciu Karolowi. Z korespondencji nie można wywnioskować, czy arcyksiążę Karol miał jakieś zastrzeżenia wobec rozszczeń cesarza Maksymiliana. W momencie tych pertraktacji Karol nie był jeszcze żonaty. W tym czasie trwały rozmowy mające na celu finalizację jego małżeństwa z królową Anglii Elżbietą. Ostatecznie do małżeństwa nie doszło²⁵. Na podstawie przytoczonych wyżej danych nasuwa się wniosek, że przychody braci nie należały do najwyższych. Dochody cesarza Ferdynanda I w latach 60. zostały oszacowane na 1,1 miliona guldenów. Składały się na to zyski pochodzące z Czech, Węgier i Śląska oraz krajów dziedzicznych. Nie należały one do najwyższych w Europie. Nieznacznie mniejsze dochody uzyskiwał Zygmunt August w Rzeczypospolitej i w Wielkim Księstwie Litewskim²⁶. Habsburgowie byli w tym czasie zobowiązani wcześniejszymi traktatami do płacenia Imperium Osmańskiemu haraczu. Z listu pisanego do arcyksięcia Ferdynanda końcem października 1564 r. dowiadujemy się o poselstwie posłów cesarskich do Konstantynopola. Mieli oni dostarczyć sułtanowi 150 000 dukatów. W sumie tej znajdowały się m.in. dwa zaległe trybuty, po 60 000 każdy²⁷. Decyzję o przesłaniu tych kwot popierał arcyksiążę Ferdynand, odpowiadając na pismo cesarza²⁸. Kolejnym przykładem potwierdzającym, jak olbrzymie wydatki ponosili Habsburgowie, jest list Maksymiliana z 22 października 1564 r. Do tych wydatków należały również długi, które trzeba było uregulować. W jednym z listów do Ferdynanda Tyrolskiego cesarz donosił, że zalegają oni z zapłaceniem żołdu żołnierzom. Podawał, że samej załodze na Spiszu należało zapłacić około 180 000 guldenów. Całkowita kwota zaległego żołdu, według Maksymiliana, wynosiła ok. miliona guldenów²⁹. Dług został zaciągnięty jeszcze za panowania cesarza Ferdynanda. Spłatą tych wierzytelności musieli podzielić się bracia. Sam Maksymilian był już wtedy zadłużony, natomiast zadłużenie pozostawione przez zmarłego cesarza szacowano na 3,5 miliona guldenów³⁰.

25 B. Sutter, *op.cit.*, s. 240.

26 P. Guzowski, *Military revolution and state capacity of Jagiellonian states at the turn of the Middle Ages in European context*, „*Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*” 2021, no. 2, s. 29–30.

27 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 30–31. Oktober 1564*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 57–61.

28 *Ferdinand an Maximilian aus Prag, November 1564*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 61.

29 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 22. Oktober 1564*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 53–55.

30 V. Bibl, *op.cit.*, s. 93.

31 M. Lanzinner, *Friedenssicherung und politische Einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576)*, Göttingen 1993, s. 178–179.

32 A. Filipczak-Kocur, *Księga skarbo-
wa z Archiwum Głównego Akt Dawnych
w Warszawie odnaleziona w Kijowie*,
„Studia z Dziejów Państwa i Prawa
Polskiego” 2007, t. 10, s. 67.

33 *Ibidem*, s. 69.

34 P. Guzowski, K. Łopatecki, R. Ponia-
niat, *Rewolucja militarna jako czynnik
modernizacyjny skarbowości w Kró-
lestwie Polskim i Wielkim Księstwie
Litewskim – przykład wojny inflanckiej
(1557–1570)*, „Rocznik Dziejów Spo-
łecznych i Gospodarczych” 2022, t. 83,
s. 135–136.

Inne źródła podają, że w 1564 r. wierzytelności zaciągnięte przez cesarza Ferdynanda I wynosiły 2,9 miliona florenów. Cesarz Maksymilian II stale musiał bronić się przed bankructwem³¹. Kwestie długów związanych z należnościami przeznaczonymi m.in. na utrzymanie armii dotyczyły nie tylko Habsburgów.

W podobnym okresie z takimi problemami borykał się król polski Zygmunt August. W 1569 r. podczas trwania sejmiku lubelskiego wyliczono, że zaległa kwarta wynosiła 117 820 zł 26 gr 3 den. Były to niezapłacone należności z lat 1566–1568. Ponadto została sporządzona lista wierzycieli, którzy – według wyliczeń – udzielili pożyczek na niebagatelną sumę 500 000 złotych³². Anna Filipczak-Kocur, analizując księgę skarbową z Archiwum Głównego Akt Dawnych odnalezioną w Kijowie, przedstawia ciekawe rozliczenie długu państwowego. Według informacji odnalezionych w źródle w 1590 r. zadłużenie wynosiło prawie 841 000 złotych³³. Polityka Zygmunta Augusta z lat 50. XVI w. znacznie uszczupliła domenę królewską, a co za tym idzie – wpływy do skarbu królewskiego. Ponadto trwająca w latach 1557–1570 pierwsza wojna północna stanowiła potężny wysiłek finansowy zarówno dla króla, jak i państwa. Stale rosnące koszty wojenne zmusiły Zygmunta Augusta do przeprowadzenia reform mających na celu uporządkowanie dochodów płynących z dóbr gospodarskich i koronnych oraz wpływów z podatków³⁴. Wracając do problemów Maksymiliana i porównując należność, jaką był winien załodze na Spiszu, do tego, jaki w sumie dochód uzyskiwali jego bracia, można łatwo dostrzec, że suma ta była niebagatelna. W tym miejscu należy zaznaczyć, że w owym czasie finalizowane były małżeństwa arcyksiężniczek z księżętami włoskimi.

W korespondencji przez dłuższy czas nie podejmowano tematów dotyczących podziału dziedzictwa po cesarzu Ferdynandzie I. Dopiero pod koniec września 1565 r. pojawia się list cesarza Maksymiliana II do arcyksięcia Ferdynanda ponownie poruszający kwestię podziału dochodów. Cesarz proponował, aby wszyscy trzej

bracia spotkali się w Wiedniu, by wspólnie rozwiązać ten problem. W momencie pisania tego listu przez Maksymiliana w stolicy prawdopodobnie przebywał arcyksiążę Karol. W związku z tym cesarz chciał, by arcyksiążę Ferdynand możliwie szybko pojawił się w Wiedniu, gdyż najmłodszy z braci musiał wyjechać do Grazu już 1 października³⁵. Prawdopodobnie Ferdynand nie przybył na to spotkanie. Świadczyć o tym może kolejny list cesarza do brata. Okazuje się, że arcyksiążę Ferdynand przesłał przez swoich delegatów zarówno Maksymilianowi, jak i Karolowi pismo z zażaleniami dotyczącymi oszacowania zysków z górnictwa i handlu drewnem. Dochody te zostały wliczone do ogólnych zysków arcyksięcia, stąd też były one najwyższe. Cesarz, niespodziewający się takich problemów w sprawie podziału i ustalenia dochodów, chciał przywołać brata do porządku i powoływał się na ostatnią wolę ich ojca, a brak porozumienia w tej sprawie był, według niego, jej naruszeniem. Maksymilian wyrażał nadzieję, że Ferdynand zaniecha tych dyskusji i roszczeń³⁶. Odpowiedź arcyksięcia na to pismo na pewno nie satysfakcjonowała cesarza, ponieważ Ferdynand nie zamierzał zrezygnować ze swoich pretensji. Przede wszystkim chodziło mu o to, by wyłączyć z ogólnych dochodów zyski z górnictwa i handlu drewnem, które były dużo wyższe niż te osiągnęte w krajach Maksymiliana i Karola. Arcyksiążę żywił nadzieję, że jego postulaty zostaną pozytywnie rozpatrzone³⁷. Roszczenia Ferdynanda wynikały też z tego, że skoro z jego dziedzictwa płynęły największe dochody, powinien płacić starszemu bratu rekompensatę³⁸. A z tym arcyksiążę się nie zgadzał. Odpowiadając na pismo Ferdynanda, cesarz Maksymilian nie akceptował wysuniętych przez niego propozycji. Ponownie powoływał się na braterską współpracę. I tym razem proponował spotkanie, by móc ostatecznie rozwiązać ten problem i wypełnić dyspozycje zarządzone w testamencie ich ojca. Zjazd miał się odbyć w Linzu, dokąd miał też przybyć arcyksiążę Karol. Sam Maksymilian miał tam przebywać do 3 stycznia 1566 r.³⁹

35 *Maximilian an Ferdinand aus Wien*, 26. September 1565, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 265.

36 *Maximilian an Ferdinand aus Wien*, 15. November 1565, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 306.

37 *Ferdinand an Maximilian aus Prag*, 25. November 1565, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 309–310.

38 J. Hirn, *op.cit.*, s. 49.

39 *Maximilian an Ferdinand aus Wien*, 13. Dezember 1565, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 336–337. Zob. J. Hirn, *op.cit.*, s. 51; V. Bibl, *op.cit.*, s. 94.

40 *Maximilian an Karlaus Wien, 13. Dezember 1565*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 337.

41 J. Hirn, *op.cit.*, s. 51–52.

42 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 14. August 1567*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 2, s. 216–217.

W liście do arcyksięcia Karola z 13 grudnia 1565 r. cesarz Maksymilian żywił nadzieję na przyjazd arcyksięcia Karola. Podobnie jak w listach do Ferdynanda, powoływał się na ścisłą współpracę braci. Uważał, że przeciąganie tego stanu rzeczy jest wysoce niekorzystne dla reputacji Domu Austriackiego⁴⁰. Zjazd w Linzu miał za zadanie ratyfikację postanowień zawartych na początku marca 1565 r., o czym wyżej wspomniano. Ostatecznie miał on miejsce 6 stycznia 1566 r. i wtedy to wszystko zostało uregulowane. Tak jak zakładały postanowienia testamentowe Ferdynanda I, Maksymilian miał spłacić połowę długu, który oszacowano na prawie 2,4 miliona guldenów, zaś młodszy bracia – resztę, a więc każdy po jednej czwartej. Jeśli chodziło o kwestie związane z podziałem dochodów, o których Maksymilian dyskutował w listach z Ferdynandem, zdecydowano tak jak na początku marca 1565 r. Arcyksiążę musiał płacić Maksymilianowi rocznie ponad 16 000 guldenów rekompensaty, tak więc prośby i argumenty arcyksięcia niewiele pomogły w zmianie postanowień⁴¹. Umowa ratyfikowana w Linzu pokazała w drobiazgowy sposób zyski, ale także długi ciężące nad dynastią Habsburgów. Ta sytuacja ujawnia, że długi były dziedziczone wraz z dobrami i stanowiły problem, z którym musiały się zmagać kolejne pokolenia.

W korespondencji bardzo długo nie podjęto tematu podziału dziedzictwa. Być może wynikało to z faktu, że umowa zawarta w Linzu była uznawana za zakończenie rokowań w tej sprawie. Dopiero w sierpniu 1567 r. pojawił się list cesarza Maksymiliana przypominający Ferdynandowi o zapłaceniu rocznej rekompensaty, która – jak twierdzi cesarz – była niezwykle potrzebna, by pokryć wydatki związane z konfliktem z Turcją⁴². Chodziło tu o kampanię Jana Zygmunta Zápolyi. Był to ostatni list wysłany przez cesarza podejmujący ten problem.

Kwestia podziału dziedzictwa między członków rodziny Habsburgów nie była czymś nowym w XVI w. Już w późnym średniowieczu dokonany był rozdział krajów habsburskich. Skutki, jakie przyniósł, mogły powodować

obawy, że i tym razem dojdzie do rozłamu w austriackiej linii Habsburgów. Faktem jednak jest, że synowie Ferdynanda I współpracowali ze sobą lepiej niż ich przodkowie z czasów średniowiecznych⁴³. Należy w tym miejscu zauważyć, iż współpraca ta nie odbywała się płynnie, a wyżej opisana sytuacja jest dowodem na to, że synowie cesarza Ferdynanda I nie zawsze się ze sobą zgadzali i dochodziło między nimi do konfliktów, szczególnie na tle finansowym. Mimo to podział dziedzictwa między Maksymiliana, Ferdynanda i Karola nie spowodował trwałego rozejścia się dróg braci. Ziemi po Ferdynandzie Tyrolskim nie dziedziczyli jego synowie, gdyż pochodzili z morganatycznego związku z córką bogatego kupca z Augsburga, Filipiną Welser, z którą Ferdynand ożenił się w 1557 r.⁴⁴ Karol natomiast doczekał się licznych potomstwa z Marią Anną Bawarską. To z jego linii wywodzili się późniejsi cesarze rzymscy⁴⁵.

Śmierć cesarza Ferdynanda I w 1564 r. postawiła jego potomków przed licznymi problemami. Maksymilian jako najstarszy syn przejął po ojcu koronę cesarską. Wraz z nią „odziedziczył” m.in. napiętą sytuację religijną. W literaturze panuje jednak pogląd, że w państwach Habsburgów była daleko posunięta tolerancja religijna⁴⁶. Również w Rzeszy Niemieckiej Maksymilian II zachowywał neutralność zarówno wobec katolików, jak i protestantów⁴⁷. Kolejnym problemem „odziedziczonym” wraz z koroną cesarską był konflikt z Turcją na Węgrzech, zażegnany na chwilę traktatem z 1562 r. W myśl jego postanowień Habsburgowie byli zobowiązani do płacenia trybutu Imperium Osmańskiemu⁴⁸.

Na synów zmarłego cesarza scedowana została opieka nad ich siostrami. W omawianym okresie ważne były sprawy związane z arcyksiężniczkami Katarzyną, Barbarą i Joanną. Jeśli chodzi o pierwszą z nich, był to czas rozpadu jej małżeństwa z królem polskim Zygmuntem Augustem. Maksymilian II, kontynuując politykę ojca, starał się utrzymać siostrę w Rzeczypospolitej. Z korespondencji jasno wynika, że cesarz podejmował próby

43 E. Zöllner, *op.cit.*, s. 196.

44 J. Riedman, *Geschichte Tirols*, München 1983, s. 111.

45 B. Sutter, *op.cit.*, s. 240.

46 M. Ruderdorf, *Mazimilian II [w:] Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918*, A. Schindling, W. Ziegler (Hrsg.), München 1990, s. 79.

47 S. Vajda, *Felix Austria. Eine Geschichte Österreichs*, Wien 1980, s. 259.

48 R. Kann, *Geschichte des Habsburgermonarchie*, Wien 1977, s. 50.

49 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 24 Jänner 1565*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 80.

50 R. Żelewski, *Katarzyna Austriaczka* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław 1990, s. 215.

51 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 14 April 1565*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 147.

52 *Ferdinand an Maximilian aus Prag, 19 Mai 1565*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 161–162.

53 R. Żelewski, *op.cit.*, s. 216.

54 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 28 Dezember 1566*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 2, s. 65–69.

55 *Ferdinand an Maximilian aus Rokitzan, 4 Jänner 1567*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 2, s. 77.

56 B. Grohs, *Italienische Hochzeiten. Die Vermählung der Erzherzoginnen Barbara und Joanna von Habsburg im Jahre 1565*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 1988, Bd. 96 (3/4), s. 337–338.

57 *Ibidem*, s. 339.

załagodzenia sytuacji Katarzyny. Na początku 1565 r. informował w liście do arcyksięcia Ferdynanda, że zamierza wysłać do Korony jako posła Christofa von Carlowitz⁴⁹. W tym właśnie czasie trwał w Rzeczypospolitej sejm w Piotrkowie, na którym m.in. była podejmowana sprawa królowej. Uczestniczący w nim posłowie cesarscy zgadzali się jedynie na tymczasowy wyjazd Katarzyny z powodu pogrzebu ojca⁵⁰. Kontakty cesarza z jego wysłannikami były bardzo intensywne, o czym informował listownie arcyksięcia Ferdynanda. W krótkim odstępie czasu nadeszły raporty z Korony⁵¹. Obaj bracia byli zgodni co do tego, że ich siostra powinna wyjechać z Rzeczypospolitej, lecz jeszcze w maju 1565 r. uznawali, że będzie to wyjazd tymczasowy. Wyrażali nadzieję, że Zygmunt August zmieni zdanie i przyjmie żonę ponownie⁵². Królowa opuściła Koronę 8 października 1566 r. i już nigdy do niej nie wróciła⁵³. Do końca życia pozostała na utrzymaniu braci. Pod koniec 1566 r. cesarz w liście do arcyksięcia Ferdynanda prosił go o łóżenie na jej utrzymanie⁵⁴. W odpowiedzi Ferdynand wyraził na to zgodę, twierdząc, że jest to jego obowiązek. Nie omieszczał jednak przy tym zaznaczyć, że sam borykał się z kłopotami finansowymi⁵⁵.

Finanse zajmowały również dużo miejsca w korespondencji dotyczącej arcyksiężniczek Barbary i Joanny, które zostały wydane za mąż do państw włoskich Ferrary i Toskanii. Jeszcze za życia cesarza Ferdynanda prowadzone były pertraktacje dotyczące małżeństw arcyksiężniczek. W 1563 r. wymiana poselstw w tej sprawie była bardzo intensywna. W 1564 r. uległy one jednak wyhamowaniu m.in. z powodu śmierci cesarza⁵⁶. Decyzja o zawarciu tych dwóch małżeństw była przede wszystkim poddyktowana względami finansowymi. W obliczu zagrożenia tureckiego takie działanie było zasadne. 16 października 1564 r. zostały podpisane traktaty małżeńskie z księstwem Ferrary, natomiast z księstwem Toskanii – 4 marca 1565 r.⁵⁷ O rękę arcyksiężniczki Joanny ubiegał się także Jan Zygmunt Zápolya. Cesarz Maksymilian II zrezygnował jednak z tego mariażu na rzecz księcia Toskanii Franciszka

de Medici⁵⁸. Traktaty małżeńskie między Habsburgami a dwoma księstwami włoskimi zakładały, że na utrzymanie każdej z arcyksiężniczek miało być przeznaczonych 5% wartości zapłaconego przez cesarza posagu. Jego wysokość wynosiła 100 000 florenów dla każdej z nich⁵⁹. Taką samą kwotę posagu była wyznaczona przez cesarza Ferdynanda Elżbiecie, a potem Katarzynie w umowach ślubnych. Obie arcyksiężniczki były żonami Zygmunta Augusta⁶⁰. W przypadku Elżbiety posag miał być przekazany w ratach, natomiast u Katarzyny miała to być jednorazowo wypłacona kwota⁶¹. Ze względu na to, że opieka nad siostrami po śmierci ojca przypadła Maksymilianowi II i jego braciom, musieli oni sfinansować utrzymanie dworów Barbary i Joanny oraz ich podróż do Trydentu. W liście z początku października arcyksiążę Ferdynand informuje, że rząd górnoaustriacki domaga się zapłaty 37 500 guldenów, które miały być częścią Maksymiliana i Karola w finansowaniu tej podróży. Dodatkowo arcyksiążę Ferdynand całą tę wyprawę wycenił na niebagatelną sumę 120 000 guldenów⁶². Bardzo szybko, bo już 5 (?) października cesarz sformułował odpowiedź do brata. Według jego kalkulacji cały wkład braci w finansowanie dworu i podróży arcyksiężniczek miał wynosić 80 000 guldenów. Cesarz uważał tę sumę za wysoką, mogącą pokryć wiele kosztów. Kwotę 25 000 miał dostarczyć Maksymilian, natomiast kolejne 15 000 udało mu się uzyskać od Geорга Illunga, przypuszczalnie bankiera. Po 20 000 guldenów mieli dostarczyć Karol oraz Ferdynand⁶³. Maksymilian jako cesarz ponosił największe koszty związane z utrzymaniem arcyksiężniczek przy najniższych dochodach. Z tego też względu musiał posiłkować się pożyczkami, aby wywiązać się ze swoich powinności. Na poniższym wykresie został przedstawiony udział braci w finansowaniu podróży arcyksiężniczek. Dodatkowo znajduje się tam kwota pożyczona na ten cel przez cesarza.

58 K. Vocelka, *Habsburgische Hochzeiten 1550–1600: kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Wien 1976, s. 13–14.

59 B. Grohs, *op.cit.*, s. 339.

60 T. Szulc, *Posag królowych w świetle umów małżeńskich królów polskich z XV–XVII w.*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2019, t. 22, s. 20.

61 *Ibidem*, s. 28.

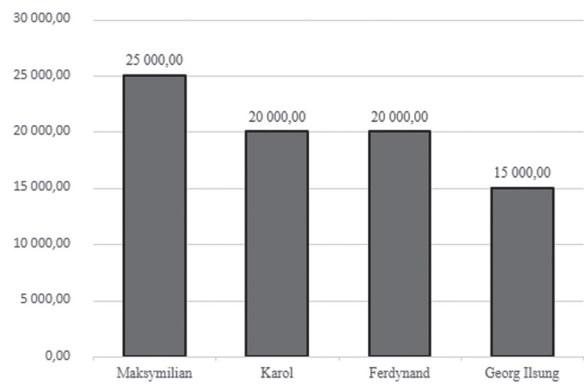
62 *Ferdinand an Maximilian aus Prag, 3 Oktober 1565*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 272.

63 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 5 Oktober 1565*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 272–273.

64 *Maximilian an Ferdinand aus Augsburg, 30 Mai 1566*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 564–565.

65 *Maximilian an Ferdinand aus Wien, 21 Juli 1566*, [w:] *Korrespondenzen...*, Bd. 1, s. 594.

Wykres 3. Wydatki poniesione na sfinansowanie podróży arcyksiężniczki Barbary i Joanny do krajów włoskich

Źródło: *Korrespondenzen österreichischer Herrscher. Korrespondenz Maximilians II*, Bd. 1: *Familienkorrespondenz 1564 Juli 26 bis 1566 August 11*.

Pozostałe trzy siostry, które były niezamężne: Magdalena, Małgorzata i Helena, złożyły śluby zakonne. Podobnie jak w przypadku sióstr przeznaczonych do stanu małżeńskiego, one również wymagały środków finansowych, a ich utrzymanie także leżało w gestii braci. Jako że wszystkie były urodzone w Innsbrucku i tam miały też osiąść, wiele spraw z nimi związanych spoczęło na barkach arcyksięcia Ferdynanda⁶⁴. Przed śmiercią Ferdynanda I zostały one uposażone w kwotę 50 000 guldenów, jednak ze względu na koszty prowadzenia wojny na Węgrzech i narastające wierzitelności suma ta została zmniejszona do 25 000 guldenów. Resztę kosztów utrzymania miał ponosić arcyksiążę Ferdynand⁶⁵.

Podsumowując, dziedzictwo pozostawione przez cesarza Ferdynanda I było przedmiotem dyskusji w licznej korespondencji między jego synami, szczególnie Maksymilianem i Ferdynandem. Maksymilian II jako cesarz ponosił największy ciężar związany z przejściem schedy po zmarłym ojcu. Wraz z koroną cesarską przejął wiele problemów natury zarówno politycznej, jak i finansowej. Wypełnienie ostatniej woli zmarłego cesarza nie należało do najłatwiejszych, ponieważ bracia nie zgadzali się ze

sobą w paru kwestiach. Chodziło tu przede wszystkim o sprawy finansowe. Przedmiotem dość burzliwej dyskusji był podział dochodów, jakie mieli pozyskiwać bracia, oraz ich wkład w spłacanie ojcowskich długów, z którymi stale musieli borykać się Habsburgowie. Rozwiązanie tego problemu nie należało do najłatwiejszych. Udało się to dopiero po dwóch latach od śmierci ojca, podczas zjazdu w Linzu w 1566 r. Dodatkowo omówienia wymagały kwestie związane z utrzymaniem arcyksiężniczek. To w gestii braci pozostawała opieka nad siostrami. Z korespondencji jasno wynika, że współpracowali oni ze sobą, lecz ta współpraca nie należała do najłatwiejszych.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Korrespondenzen österreichischer Herrscher. Korrespondenz Maximilians II*, Bd. 1: *Familienkorrespondenz 1564 Juli 26 bis 1566 August 11*, Bd. 1, V. Bibl (Hrsg.), Wien–Holzhausen 1916.
- Korrespondenzen österreichischer Herrscher. Korrespondenz Maximilians II*, Bd. 2: *Familienkorrespondenz 1566 August 9 bis 1567 Dezember 27*, V. Bibl (Hrsg.), Wien–Holzhausen 1921.

OPRACOWANIA

- Bibl V., *Maksymilian II: zagadkowy cesarz*, Oświęcim 2017 [reprint niemieckojęzycznej publikacji *Maximilian II: Der Rätselhafte Kaiser* z 1929].
- Bogucka M., *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa 2005.
- Filipczak-Kocur A., *Księga skarbowa z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie odnaleziona w Kijowie*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2007, t. 10, s. 63–75.
- Gonda I., Niederhauser E., *Die Habsburger. Ein Europäisches Phänomen*, Budapest 1978.
- Grodziski S., *Habsburgowie. Dzieje dynastii*, Wrocław 1998.
- Grohs B., *Italienische Hochzeiten. Die Vermählung der Erzherzoginnen Barbara und Joanna von Habsburg im Jahre 1565*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 1988, Bd. 96 (3/4), s. 331–381.
- Guzowski P., *Military revolution and state capacity of Jagiellonian states at the turn of the Middle Ages in European context*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 2021, no. 2, s. 19–36.
- Guzowski P., Łopatecki K., Poniat R., *Rewolucja militarna jako czynnik modernizacyjny skarbowości w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim – przykład wojny inflanckiej (1557–1570)*, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2022, t. 83, s. 99–149.
- Hirn J., *Ferdinand von Tirol. Geschichte seiner Regierung und seiner Ländern*, Innsbruck 1885.
- Kann R., *Geschichte des Habsburgermonarchie*, Wien 1977.
- Lanzinner M., *Friedenssicherung und politische Einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576)*, Göttingen 1993.
- Reifendscheid R., *Die Habsburger. Von Rudolf I. bis Karl I.*, Wien 1994.
- Riedman J., *Geschichte Tirols*, München 1983.
- Ruderdorf M., *Mazimilian II [w:] Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918*, A. Schindling, W. Ziegler (Hrsg.), München 1990, s. 79–97.

- Sandbichler V., *Festkultur am Hof Erzherzog Ferdinands II* [w:] *Der Innsbrucker Hof, Residenz und höfische Gesellschaft in Tirol vom 15 bis 19 Jahrhundert*, H. Noflatscher, J.P. Niederkorn (Hrsg.), Wien 2005, s. 159–174.
- Sutter B., *Karl II* [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 11, Berlin 1977.
- Szulc T., *Posag królowych w świetle umów małżeńskich królów polskich z XV–XVII w.*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2019, t. 22, s. 13–35.
- Vajda S., *Felix Austria. Eine Geschichte Österreichs*, Wien 1980.
- Vocelka K., *Habsburgische Hochzeiten 1550–1600: kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Wien 1976.
- Zöllner E., *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien 1979.
- Żelewski R., *Katarzyna Austriaczka* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław 1990, s. 214–216.
-

